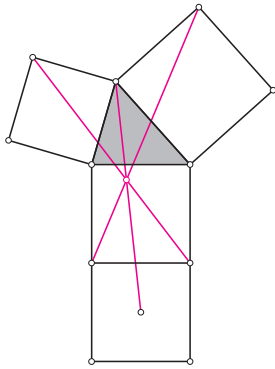
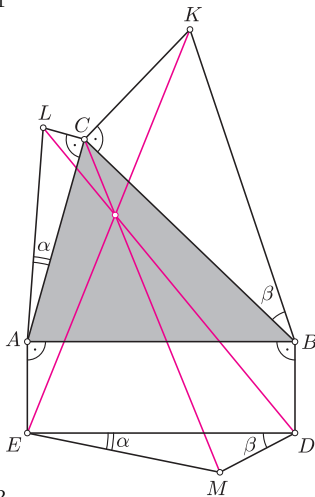

Od kwadratu

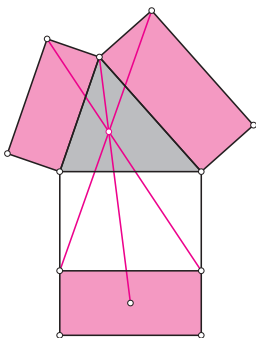
Waldemar POMPE

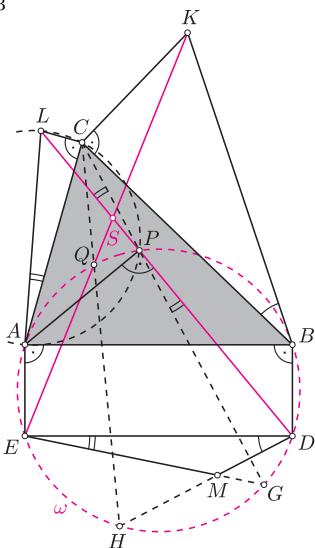
Rys. 1

Rys. 2

Rys. 3

Rys. 4

Rozpatrzmy dowolny trójkąt oraz cztery kwadraty zbudowane w sposób przedstawiony na rysunku 1. Wówczas zaznaczone kolorem trzy odcinki, łączące odpowiednie wierzchołki kwadratów oraz środek najniższego kwadratu, przecinają się w jednym punkcie.

Tę ciekawą własność można znaleźć na stronie www.gogeometry.com/problem/ w dziale *Open Geometry Problems* (otwarte problemy geometryczne). Jest to zadanie nr 902 opublikowane 15 lipca 2013 r. W tym przypadku „otwarte” nie oznacza, że żaden dowód tej własności nie jest znany. Przy pewnej dozie zamilowania do rachunków można zweryfikować słuszność tej zależności w układzie współrzędnych. Przez „otwarte” należy więc rozumieć to, że nie jest znany dowód geometryczny. Takie dowody często pozwalają lepiej zrozumieć fenomen danej własności, związku z innymi geometrycznymi konfiguracjami oraz otwierają drogę do ciekawych modyfikacji i uogólnień.

Tak jest i w tym przypadku. Geometryczny dowód prezentowanej własności przedstawię od razu w nieco ogólniejszej sytuacji.

Twierdzenie 1. *Rozpatrzmy dowolny trójkąt ABC oraz prostokąt $ABDE$ leżący po zewnętrznej stronie tego trójkąta (rys. 2). Po zewnętrznej stronie prostokąta budujemy dowolny trójkąt DEM . Oznaczamy:*

$$\alpha = \sphericalangle DEM \quad \text{oraz} \quad \beta = \sphericalangle EDM.$$

Następnie, po zewnętrznej stronie trójkąta ABC budujemy takie trójkąty BCK i ACL , że $\sphericalangle BCK = \sphericalangle ACL = 90^\circ$,

$$\sphericalangle CAL = \alpha \quad \text{oraz} \quad \sphericalangle CBK = \beta.$$

Wówczas proste EK , DL i CM przecinają się w jednym punkcie.

Własność z rysunku 1 jest szczególnym przypadkiem tego twierdzenia: wystarczy przyjąć, że $ABDE$ jest kwadratem oraz że $\alpha = \beta = 45^\circ$.

Z kolei przypadek $\alpha = \beta$ daje zaskakujące uogólnienie zależności z rysunku 1: trzy zacieniowane prostokąty na rysunku 3 są podobne, podczas gdy czwarty prostokąt jest dowolny – jego kształt w żaden sposób nie jest związany z pozostałymi prostokątami!

Dowód twierdzenia 1. Oznaczmy przez S punkt przecięcia prostych DL i KE (rys. 4). Chcemy wykazać, że punkty C , S i M leżą na jednej prostej.

Niech P będzie rzutem prostokątnym punktu A na prostą LD . Wówczas punkt P leży na okręgu ω opisanym na prostokącie $ABDE$. Niech ponadto punkty G i H będą drugimi punktami przecięcia odpowiednio prostych EM i DM z okręgiem ω . Dla ustalenia uwagi przyjmijmy, że oba punkty G i H leżą na tym łuku DE okręgu ω , który nie zawiera punktów A i B . Rozumowanie w pozostałych przypadkach przebiega analogicznie.

Z równości $\sphericalangle APL = 90^\circ = \sphericalangle ACL$ wynika, że punkty A , L , C i P leżą na jednym okręgu. Wobec tego

$$\sphericalangle CPL = \sphericalangle CAL = \alpha = \sphericalangle DEM = \sphericalangle GPD},$$

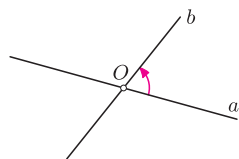
skąd wniosek, że punkty C , P i G leżą na jednej prostej.

Innymi słowy, wykazaliśmy, że proste CG i DL przecinają się w punkcie P leżącym na okręgu ω . Analogicznie wykazujemy, że proste CH i EK przecinają się w punkcie Q leżącym na okręgu ω .

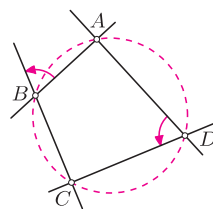
Jeśli punkt M leży na okręgu ω , to $G = H = M$ i w konsekwencji $P = Q = S$. Wobec tego, skoro punkty C , P i G są współliniowe, to także punkty C , S i M są współliniowe.

Jeśli z kolei M nie leży na okręgu ω , to stosując twierdzenie Pascala dla sześciokąta $GPDHQE$, wnioskujemy, że punkty $GP \cap HQ = C$, $PD \cap QE = S$ oraz $DH \cap EG = M$ leżą na jednej prostej. To kończy dowód twierdzenia 1. $\square$

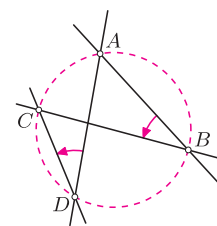
Przedstawione rozumowanie można bez większych kłopotów przenieść na znacznie ogólniejszą konfigurację. Do jej opisania potrzebne będzie nam pojęcie kąta skierowanego między prostymi.

Rys. 5

Rys. 6

Rys. 7

Niech a i b będą dowolnymi prostymi przecinającymi się w punkcie O (rys. 5). *Kątem skierowanym między prostą a i prostą b nazywamy kąt, o jaki należy obrócić prostą a wokół punktu O (w kierunku przeciwnym do ruchu wskazówek zegara), aby otrzymać prostą b . Kąt ten oznaczamy symbolem $\sphericalangle(a, b)$.*

Zwróćmy uwagę na to, że wielkość $\sphericalangle(a, b)$ nie jest zdefiniowana jednoznacznie, a jedynie z dokładnością do 180° . Pisząc zatem „ $\sphericalangle(a, b) = \alpha$ ”, rozumiemy, że kąty stojące po obu stronach tej równości różnią się o pewną całkowitą wielokrotność kąta 180° .

Następujące twierdzenie dobrze ilustruje powód, dla którego wprowadza się pojęcie kąta skierowanego między prostymi (rys. 6): *Różne punkty A, B, C, D (nieleżące na jednej prostej) leżą na jednym okręgu wtedy i tylko wtedy, gdy $\sphericalangle(AB, BC) = \sphericalangle(AD, DC)$. Istotą tego sformułowania jest to, że punkty A, B, C, D mogą być ułożone dowolnie – nie muszą być kolejnymi wierzchołkami czworokąta wypukłego (rys. 7).*

Twierdzenie 2. *Rozpatrzmy dowolny trójkąt ABC oraz okrąg ω przechodzący przez punkty A i B (rys. 8). Niech D i E będą punktami leżącymi na okręgu ω , a M dowolnym punktem. Oznaczmy:*

$$\alpha = \sphericalangle(DE, EA), \quad \beta = \sphericalangle(ME, ED), \\ \gamma = \sphericalangle(BD, DE), \quad \delta = \sphericalangle(ED, DM).$$

Punkty K i L są wyznaczone przez warunki:

$$\alpha = \sphericalangle(LC, CA), \quad \beta = \sphericalangle(CA, AL), \\ \gamma = \sphericalangle(BC, CK), \quad \delta = \sphericalangle(KB, BC).$$

Wówczas proste EK, DL i CM przecinają się w jednym punkcie (lub są równoległe).

Dowód twierdzenia 2 przebiega w pełni analogicznie do powyższego rozumowania, z drobną różnicą: punkt P należy zdefiniować jako drugi punkt przecięcia prostej LD z okręgiem opisanym na trójkącie ACL . Dalsza część rozumowania pozostaje bez zmian.

Na koniec przyjrzyjmy się pewnym szczególnym przypadkom twierdzenia 2.

Jeśli przyjmiemy $\alpha = \gamma$, to czworokąt $ABDE$ jest trapezem równoramiennym o podstawach AB i DE (rys. 9). Uzyskujemy wtedy zależność, która jest uogólnieniem powszechnie znanej konfiguracji (nazywanej czasami *twierdzeniem Jacobiego*), gdy $A = E$ i $B = D$.

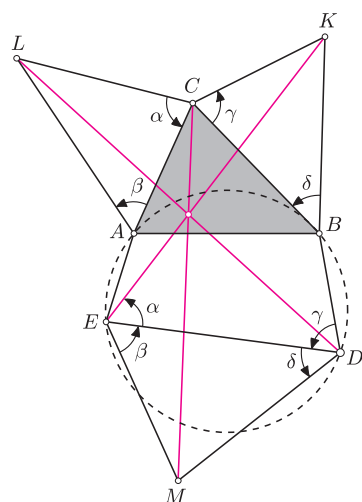
Ciekawy jest przypadek, gdy czworokąt $ABDE$ degeneruje się do trójkąta, tzn. gdy $A = E$. Wtedy prostą EA należy traktować jako styczną do okręgu opisanego na trójkącie ABD , jak to ma miejsce w zdegenerowanych przypadkach twierdzenia Pascala. Z twierdzenia o kącie między styczną a cięciwą uzyskujemy wówczas

$$\alpha = \sphericalangle(DE, EA) = \sphericalangle(DB, BA),$$

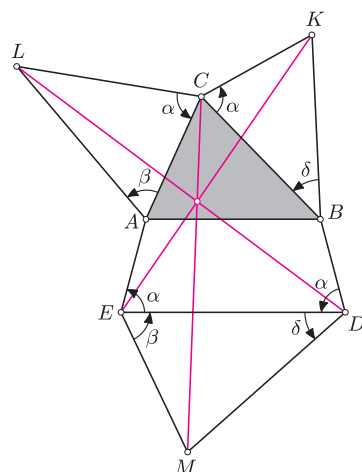
co z pozostałymi równościami twierdzenia 2 daje komplet założeń w tym przypadku (rys. 10).

Dowolność wyboru kątów $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ oraz okręgu ω daje swobodę w konstruowaniu wielu ciekawych własności geometrycznych, podobnych do tej z rysunku 1.

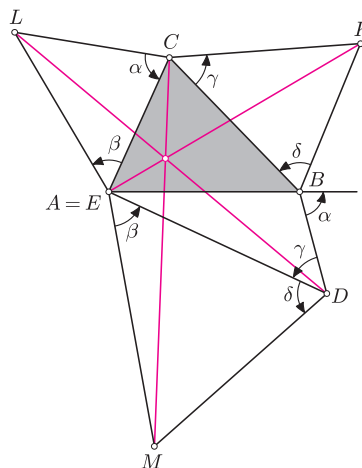
Na okładce znajduje się kilka takich przykładów. Każdy z nich jest szczególnym przypadkiem twierdzenia 2.

Rys. 8

Rys. 9

Rys. 10